

سنجش اثر گذاری محیط کسب و کار (مطالعه موردی وضعیت اقتصادی کشور)

سعید کیانپور^۱، مجید رجبی^۲

^۱ عضو هیئت علمی گروه اقتصاد دانشگاه پیام نور

^۲ کارشناس اقتصادی اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان همدان

چکیده

امروزه بهبود محیط کسب و کار، برای فراهم کردن بسترهای لازم برای فعالیت فعالان اقتصادی و نیز دستیابی به بخش خصوصی کارآمدتر، به عنوان یک راهبرد اقتصادی در کشورهای مختلف جهان مورد توجه قرار گرفته است. هدف از تحقیق حاضر، وضعیت اقتصادی کشور و سنجش اثرگذاری محیط کسب و کار بر فعالیتهای اقتصادی است. این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش کتابخانه‌ای انجام گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد مجموعاً «بی‌ثباتی در قوانین و مقررات»، «نبود شفافیت در سیاست‌ها» و «فقدان تضمین‌های کافی حقوق مالکیت» از مهم‌ترین عوامل ناامنی اقتصادی در ایران هستند. لذا، می‌توان نتیجه‌گیری کرد، براساس گزارش‌های داخلی و خارجی، زیرساخت‌های سخت در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها، کمتر برای فعالان اقتصادی کشور در اداره‌بنگاه‌هایشان مشکل ایجاد کرده است. تأمین مالی فعالیت‌های اقتصادی در کشور مایکی از چالش‌های اصلی محیط کسب و کار است. در ماه‌های اخیر چند عامل سبب شده تأمین مالی واحدهای تولیدی نسبت به گذشته دشوارتر شود و مؤلفه «تأمین مالی»، «محیط کسب و کار در ایران» را ناهنجار نماید.

واژه‌های کلیدی: محیط کسب و کار، زیرساخت‌ها، تأمین مالی، انضباط مالی

۱- مقدمه

امروزه، بهبود محیط کسب و کار یکی از مهم‌ترین راهبردهای توسعه اقتصادی محسوب می‌شود. در کشور ایران رفع موانع رشد بخش خصوصی همواره مورد بحث کارشناسان و سیاست‌گذاران بوده در برنامه پنجم توسعه بر تسهیل مقررات، ایجاد و گسترش زیرساخت‌ها و رفع مخاطرات

مشکل مهم از دید فعالان اقتصادی است. همچنین «مقررات دست‌وپاگیر نیروی کار» و «مقررات ارزی» از مشکلات مهم بنگاه‌هاست. (کیان‌پور، ۱۳۹۱)

۲-۱- مقایسه رقابت‌پذیری ایران با کشورهای منطقه

ناآرامی‌های یک‌سال گذشته در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (MENA)، ضمن تأثیر بر رقابت‌پذیری این کشورها، موجب تشدید شکاف بین اقتصادهای حوزه خلیج فارس و سایر اقتصادهای منطقه شد. نتایج این رویدادها در شاخص رقابت‌پذیری جهانی انعکاس پیدا کرده؛ کشورهای حوزه خلیج فارس در رتبه‌بندی ترقی داشته‌اند، اما سایر کشورهای منطقه یا از جایگاه خود نزول کردند و یا تغییر نکردند. «یمن»، که امسال برای اولین بار در گزارش حضور یافته، رتبه ۱۳۸ را کسب کرده است. «قطر»، با سه پله صعود و کسب رتبه چهاردهم، موقعیت خود را به‌عنوان رقابت‌پذیرترین کشور منطقه تثبیت کرده است. رقابت‌پذیری بالای این کشور به خاطر زیربنای قوی و مستحکمی است که با استفاده از چارچوب نهادی باکیفیت (چهاردهم)، ثبات در حساب‌های دولتی (پنجم) و بازار کارآی کالاها (هفدهم) ایجاد شده است. «عربستان سعودی»، با حفظ رتبه دوم در منطقه و چهار پله صعود، در رتبه هفدهم جهان قرار گرفته است. در سال‌های اخیر، این کشور شاهد پیشرفت‌هایی در رقابت‌پذیری خود بوده است که حاصل چارچوب نهادی قوی و مستحکم، بازارهای کارآ و بنگاه‌های پیشرفته است. بهبود چارچوب نهادی، که با نُه پله صعود به رتبه دوازدهم رسیده است، به‌ویژه ارزیابی

محیط کسب‌وکار تأکید ویژه‌ای شده است. منظور از محیط کسب‌وکار، مجموعه عوامل محیطی هستند که بر بازدهی تولید و سرمایه اثرگذارند، اما مستقیماً از جانب بنگاه‌ها قابل کنترل نیستند. غالباً در مطالعات مختلف اصطلاحات محیط کسب‌وکار^۱ و فضای سرمایه‌گذاری^۲ مترادف یکدیگر به کار می‌روند. برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مطلوب برای ارتقای محیط کسب‌وکار کشور، نیازمند سنجش و ارزیابی محیط کسب‌وکار است. مسئله اصلی این مقاله، مرور مؤلفه‌های مهم محیط کسب‌وکار و مقایسه وضعیت اقتصادی کشور از منظر بازار کار، زیرساخت‌ها، بخش تولید، امنیت و نحوه صدور مجوز فعالیت‌های تولیدی است که به بیان آنها می‌پردازیم.

۲- شاخص تأمین مالی

در این بخش، ضمن ارائه تصویری از وضعیت شاخص‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در گزارش‌های بین‌المللی، مهم‌ترین چالش‌ها و مشکلات تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران بررسی می‌شود. این بخش با هدف رصد و تحلیل محیط کسب‌وکار ایران، در حوزه تأمین مالی، با تأکید بر ابعاد قانونی، به بررسی موانع و چالش‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران می‌پردازد. «مشکل تأمین مالی» به عنوان اصلی‌ترین مانع کسب‌وکار در ایران ارزیابی شده است. «بی‌ثبات در سیاست‌های دولت»، «تورم»، «دیوانسالاری در دولت» و «نبود زیرساخت‌های کافی»، به ترتیب، دومین تا پنجمین

1. Business Environment
2. Investment Climate

بهبود وضعیت امنیتی توسط فعالان اقتصادی (رتبه چهاردهم) و حاکمیت شرکتی قوی‌تر (رتبه هفدهم) به بهبود وضعیت شاخص رقابت‌پذیری این کشور در سال جاری کمک کرده است. «امارات متحده عربی» برای دومین سال، با دو پله سقوط در شاخص رقابت‌پذیری جهانی، امسال به رتبه بیست‌وهفتم رسیده است. یکی از دلایل سقوط رتبه این کشور، کاهش قابلیت استفاده از آخرین فن‌آوری‌ها به‌منظور بهبود بهره‌وری در این کشور است. شاخص رقابت‌پذیری این کشور نشان‌دهنده وضعیت مناسب زیرساخت‌ها (رتبه هشتم) و بازارهای بسیار کارآی کالا (رتبه دهم) است. «ترکیه»، با دو پله صعود، مکان پنجاه‌ونهم رتبه‌بندی را به خود اختصاص داده است. این کشور، ضمن بهره‌مندی از بازار بزرگ (هفدهم)، از رقابت شدید داخلی (سیزدهم) و زیرساخت‌های نسبتاً توسعه‌یافته (پنجاه‌ویکم)، به‌ویژه جاده‌ها و زیرساخت مناسب حمل‌ونقل هوایی نفع می‌برد. (2012, IMF).

۲-۲- وضعیت شاخص‌های تأمین مالی کسب‌وکار در ایران

جدول ۱: وضعیت ایران در نماگر دریافت اعتبار شاخص سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی در سال ۲۰۱۴-۲۰۱۵

نماگر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن	جمهوری اسلامی ایران	میانگین منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا	متوسط کشورهای با درآمد بالای عضو OECD
نماگر دریافت اعتبار (رتبه از ۱۸۵)	۸۶	۹۲	۴۴
قدرت حقوق قانونی ^۱ (صفر تا ۱۰)	۴	۳	۸
عمق اطلاعات اعتباری ^۲ (صفر تا ۶)	۵	۴	۵
پوشش اداره اعتباری خصوصی ^۳ (درصد از بزرگسالان)	۴۱/۶	۱۲/۶	۳۲/۵
پوشش مؤسسه اعتباری خصوصی (درصد از بزرگسالان)	۳۳/۳	۲۶/۴	۷۵/۶

منبع: سیاح، ۱۳۹۲؛ دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵

شاخص انجام کسب‌وکار بانک جهانی شامل ۱۰ نماگر مرتبط با محیط کسب‌وکار است. در بین نماگرهای ۱۰گانه، پس از نماگر اجرای قراردادها با رتبه ۵۳، نماگر دریافت اعتبار با رتبه ۸۳ از بین ۱۸۵ کشور نسبت به سایر نماگرها در وضعیت

بهرتری قرار دارد. این نماگر، دو گروه از نهادهای تسهیل‌کننده دریافت اعتبار، یعنی سامانه‌های اطلاعات اعتباری و حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان در قوانین مربوط به وثیقه و ورشکستگی، را مقایسه می‌کند. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱)

جدول ۲: مقایسه وضعیت ایران با کشورهای منطقه در شاخص‌های مالی (گزارش رقابت‌پذیری جهانی)^۱

متغیر	رتبه ایران بین ۲۰ کشور منطقه	رتبه ایران بین ۱۴۲ کشور جهان	بهرترین کشور منطقه (از ۱۴۲)	رتبه متوسط منطقه (از ۱۴۲)
الف) کارآیی	۱۹	۱۲۹	۱	۵۶
دردسترس بودن خدمات مالی	۲۰	۱۳۴	۱۱	۷۷

متغیر	رتبه ایران بین ۲۰ کشور منطقه	رتبه ایران بین ۱۴۲ کشور جهان	بهترین کشور منطقه (از ۱۴۲)	رتبه متوسط منطقه (از ۱۴۲)
هزینه استفاده از خدمات مالی	۲۰	۱۳۰	۷	۶۵
تأمین مالی از طریق بازار سهام	۱۴	۸۰	۵	۶۸
سهولت دسترسی به وام‌ها	۲۰	۱۳۷	۱	۴۷
دردسترس بودن منابع مالی برای سرمایه‌گذاری مخاطره‌انگیز کارآفرینان	۲۰	۱۳۳	۱	۳۷
ب) قابلیت اعتماد	۱۶	۱۱۳	۶	۹۲
استحکام مالی بانک‌ها	۱۶	۱۱۳	۹	۷۷
تنظیم و نظارت بر بازار بورس	۱۵	۸۹	۷	۶۵
شاخص حمایت‌های قانونی از حقوق قرض‌دهنده و قرض‌گیرنده	۸	۸۹	۱	۸۹

منبع: گزارش رقابت‌پذیری ایران ۲۰۱۲، ص ۵۲

گزارش «رقابت‌پذیری»^۱ تهیه‌شده توسط «مجمع جهانی اقتصاد»، ایران را در شاخص‌های مربوط به حوزه «تأمین مالی» و «بازارهای مالی» در وضعیت نامطلوبی قرار داده است.

جدول ۳: رتبه ایران در ۱۲ حوزه رقابت‌پذیری، ۲۰۱۲

رتبه	حوزه	رتبه	حوزه
۷۲	نهادها	۱۳۹	کارایی بازار نیروی کار
۶۷	زیرساخت‌ها	۱۲۳	توسعه بازار مالی (پیشرفته بودن بازار مالی)
۲۷	ثبات اقتصاد کلان	۱۰۴	آمادگی تکنولوژیک
۵۰	بهداشت و آموزش ابتدایی	۲۱	اندازه بازار
۸۹	آموزش عالی و حرفه‌ای	۹۲	شکوفایی کسب و کار (پیشرفته بودن بنگاه‌ها)
۱۰۳	کارایی بازار کالا	۷۰	نوآوری

منبع: گزارش رقابت‌پذیری ایران، ۲۰۱۲

این گزارش، نسبت به گزارش «سهولت انجام کار» بانک جهانی، ابعاد متنوع‌تری را پوشش می‌دهد

۱. رقابت‌پذیری مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی است که سطح بهره‌وری یک کشور را تعیین می‌کنند. سطح بهره‌وری نیز به نوبه خود سطح رفاه اقتصادی مردم را در اقتصاد کشور مشخص می‌کند. به عبارت دیگر می‌توان گفت، اقتصادهای رقابت‌پذیرتر سطح بالاتری از رفاه را برای شهروندان خود ایجاد می‌کنند.

و علاوه بر نهادهای حقوقی و قانونی، دربرگیرنده بودن خدمات مالی». همان‌طور که در جدول مؤلفه‌هایی است که نتیجه نهایی برآمده از عملکرد ۲ مشاهده می‌شود بدترین رتبه مربوط به مؤلفه نهادهای مالی کشورها هستند؛ مانند مؤلفه «در دسترس» (سهولت دسترسی به وام‌هاست) (۱۳۷ از ۱۴۲).

۲-۳- موانع و چالش‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران

جدول ۴: موانع و چالش‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران

شرح منابع	ناظر به قانون، مقررات، اجرا و خارج از حوزه‌های قانونی
برخوردهای سلیقه‌ای بانک‌ها در اعطای تسهیلات به واحدهای تولیدی (مربوط به وثیقه، توجیه فنی و اقتصادی، جریمه‌ها و ...)	۱- وجود خلأهای قانونی و تعدد بخشنامه‌ها: ۱- تعدد و تناقض بخشنامه‌های بانک مرکزی با یکدیگر طی یک سال مالی ۲- تفسیرپذیر بودن سیاست‌های ابلاغی ۳- شفاف نبودن فرایندهای ارزیابی طرح‌های توجیهی اقتصادی ۴- عدم اجرای کامل ماده (۱) قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی مصوب ۱۳۸۶
تبدیل جریمه دیرکرد وام‌های تولیدی به منبع درآمد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی و کاهش انگیزه این مؤسسات به پیگیری و وصول مطالبات	
نبود ابزارهای نوین حسابداری و مالی برای تبدیل انواع دارایی‌ها به وثایق	خلأهای موجود در آیین‌نامه و دستورالعمل‌های سیاستی بانک مرکزی: نوآوری پایین بانک مرکزی و سازمان بورس در تبدیل اوراق بهادار به دارایی
ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی	خارج از حوزه‌های قانونی: اعتماد پایین به بازار سرمایه و پایین بودن سرمایه قابل تأمین از این بازار
بالا بودن مطالبات غیرتجاری بانک‌ها و شفاف نکردن اینکه بدهکاران واقعی چه کسانی هستند	خلأهای قانونی و خارج از حوزه قانون: ۱- وجود تکالیف بودجه‌ای مختلف برای بانک‌ها ۲- وجود توصیه‌های مختلف در خصوص اعطا و استمهال تسهیلات ۳- وجود تکالیف ناشی از کمیسیون موضوع اصل ۱۳۸ قانون اساسی
عدم نظارت کامل و دقیق بر مصرف منابع، اعتبارسنجی ضعیف متقاضیان تسهیلات و حساسیتی و کنترل داخلی ضعیف بانک‌ها در حوزه تأمین مالی و تخصیص اعتبار	خارج از حوزه قانون: ۱- وجود تخلفات در حوزه حساسیتی و بازرسی داخلی بانک‌ها ۲- جامع نبودن بانک اطلاعات مشتریان در بانک‌ها و بانک مرکزی
جامع نبودن قوانین پولی و بانکی مصوب به نحوی که در حوزه اجرا با شکست مواجه شده‌اند	حوزه قانون: در حال حاضر حداقل ۱۰ قانون مختلف به صورت مستقیم در حوزه بازار پول وجود دارد
بانک‌محور بودن تأمین مالی در ایران	فشارها و تکالیف قانونی و خارج از حوزه قانون
اختصاصی و ذی‌نفع عملکرد بانک‌ها در اعطای تسهیلات به عوامل اقتصادی	خارج از حوزه قانون: ۱- عمل نکردن به وظیفه ذاتی بانک‌ها به عنوان واسطه پولی و مشارکت مستقیم در امر سرمایه‌گذاری ۲- سرمایه‌گذاری و تملیک غیرمستقیم سهام شرکت‌های وابسته و تخصیص اعتبار به آن‌ها
نقбزنی ^۴ در شرکت‌های بورس که زمینه‌ساز کاهش اعتماد عمومی به بازار سرمایه در ایران شده است (ژوهانسون و رافائل، ۱۳۹۰)	خلأهای قانونی و ضعف‌های موجود در فرایند حساسیتی و بازرسی شرکت‌های بورسی

منبع: سیاح، ۱۳۹۲

۳- شرایط اخذ مجوزهای کسب‌وکار

سرمایه‌گذاری می‌شود. تسهیل قوانین و مقررات این حوزه می‌تواند باعث بهبود محیط کسب‌وکار در داخل کشور شود. دولت به‌علت نقش خود در حمایت از منافع عمومی، وظیفه کنترل و نظارت بر واحدهای مختلف را از راه‌های گوناگون، مانند اعطای مجوز، برعهده دارد.

یکی از مراحل اساسی راه‌اندازی یا توسعه یک کسب‌وکار رسمی، دریافت مجوزهای رسمی است که در صورت پیچیده‌بودن فرایندها و سختگیرانه‌بودن قوانین و مقررات دریافت آن، راه‌اندازی یا توسعه و فناوری کسب‌وکارها با مانع روبه‌رو شده و موجب افزایش هزینه‌های تولید و کاهش انگیزه‌های

جدول ۵: شاخص اخذ مجوز ایران

شاخص اخذ مجوز			
عنوان	سال ۲۰۰۷	سال ۲۰۱۰	سال ۲۰۱۱
رتبه کل	۱۶۷	۱۴۴	۱۴۳
تعداد مراحل اداری	۲۱	۱۷	۱۷
زمان مورد نیاز (روز)	۶۶۸	۳۲۲	۳۲۲
هزینه صرف‌شده (درصدی از درآمد سرانه)	۶۸۴/۵	۳۶۵/۹	۳۸۲/۳

منبع: حسینی آشتیانی، ۱۳۸۹

وضعیت ایران در کسب مجوزهای ساخت‌وساز در سال ۲۰۱۳، ۱۶۶ بوده است. نتیجه آنکه، بر پایه این اطلاعات، ایران دارای وضعیت مطلوبی نیست. قوانین و مقررات و همچنین عملکرد سازمان‌ها و دستگاه‌های ارائه‌دهنده مجوزهای کسب‌وکار به گونه‌ای شکل گرفته است که فرایند اخذ مجوز برای یک فعال اقتصادی فرایندی زمان‌بر و پیچیده بوده و انگیزه شروع کسب‌وکار رسمی را کاهش می‌دهد. در یک جمع‌بندی می‌توان مهم‌ترین مشکلات اخذ مجوزهای کسب‌وکار را پیچیده و مبهم بودن، تغییرات پیش‌بینی نشده، سلیقه‌ای بودن، طولانی‌بودن فرایندها و تحمیل هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم زیاد دانست.

براساس این شاخص، شرایط اخذ مجوز در ایران بسیار محدودکننده و بازدارنده است که می‌تواند اثرات زیانباری، مانند افزایش قیمت تمام‌شده زیرساخت‌ها، انصراف بخش خصوصی از فعالیت اقتصادی یا افزایش فعالیت‌های بدون مجوز و زیرزمینی را به‌دنبال داشته باشد. این شرایط سخت، اگرچه در سال‌های اخیر بهبود یافته، اما رتبه فعلی نشان می‌دهد که در مقایسه با کشورهای دنیا وضعیت نامناسب است. فرایند شروع کسب‌وکار در ایران، در بسیاری از حوزه‌های فعالیت، با مشکلات و موانع زیادی روبه‌روست. به گونه‌ای که اخذ یک مجوز برای راه‌اندازی یک فعالیت رسمی نیاز به صرف زمان و هزینه زیادی دارد. طبق نماگرهای کسب‌وکار بانک جهانی

۴- بازار کار ایران از منظر رقابت‌پذیری جهانی (GCL)^۱

ایران از نظر کارایی بازار نیروی کار، در گزارش سال ۲۰۱۲ رقابت‌پذیری جهانی، در رتبه ۱۳۹ از ۱۴۲ کشور قرار دارد که ۴ رتبه نسبت به سال ۲۰۱۱ تنزل داشته است. در منطقه سند چشم‌انداز نیز، ایران در این رتبه‌بندی بین‌المللی، در ردیف آخر قرار دارد. در سطح منطقه، آذربایجان، بحرین، قطر، قزاقستان و امارات، به‌ترتیب رتبه ۱ تا ۶ را از نظر کارایی بازار نیروی کار به خود اختصاص داده‌اند. گفتنی است بدترین رتبه ایران در میان

۱۲ نماگر رقابت‌پذیری، مربوط به نماگر «کارایی بازار کار» است. جدول ۶ نشان می‌دهد، در گزارش رقابت‌پذیری ۲۰۱۲، رتبه ایران در تمامی مؤلفه‌ها از متوسط جهانی بدتر است. همچنین وضعیت ایران در هیچ‌یک از مؤلفه‌های مربوط به «کارایی بازار کار» بهتر از متوسط منطقه نیست و در دو مؤلفه نیز (انعطاف‌پذیری در تعیین دستمزد و وجود ارتباط بین دستمزد و بهره‌وری) کشورمان رتبه آخر منطقه را کسب کرده است.

جدول ۶: رتبه ایران در مؤلفه‌های کارایی بازار کار براساس شاخص رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۲

رتبه ایران میان ۱۴۲ کشور	مؤلفه
۱۲۹	انعطاف‌پذیری
۱۱۹	همکاری در روابط کارگر، کارفرما
۱۳۱	انعطاف‌پذیری در تعیین دستمزد
۷۹	انعطاف‌پذیری در استخدام (سهولت استخدام و اخراج انعطاف‌پذیری ساعات کار)
۸۸	سهولت استخدام و اخراج (از نظر قانونی)
۱۱۲	هزینه اخراج کارکنان اضافی
۷۳	اثر منفی مالیات‌ها بر انگیزه کار و سرمایه‌گذاری
۱۳۶	استفاده بهینه از مهارت‌ها
۱۱۸	وجود ارتباط بین دستمزد و بهره‌وری
۱۲۴	عدم دخالت روابط در استخدام مدیران ارشد
۱۰۷	فرار مغزها
۱۲۹	مشارکت زنان در نیروی کار

Source: Doing Business, 2011

۴-۱- بازار کار ایران از نظر سهولت انجام کسب‌وکار

یکی از نماگرهای شاخص سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی، نماگر استخدام نیروی کار است که در سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۱۰ مورد بررسی

قرار می‌گرفت. نماگر مذکور به ارائه تصویری از مشکلات و موانعی که کارفرمایان در استخدام یا اخراج کارگران با آن روبه‌رو هستند می‌پردازد. در جدول ۷، وضعیت مؤلفه‌های ایران و چند کشور منتخب منطقه از این نظر قید شده است.

1. Global Competitiveness Index

جدول ۷: وضعیت ایران و کشورهای منتخب در نماگر استخدام نیروی کار

رتبه	هزینه اخراج نیروی کار (دستمزد اجباری به تعداد هفته)	هزینه بکارگیری نیروی کار (درصدی از حقوق)	شاخص انعطاف‌پذیری استخدام (۰-۱۰۰)	شاخص سختی اخراج نیروی کار (۰-۱۰۰)	شاخص انعطاف‌پذیری ساعات کار (۰-۱۰۰)	شاخص سختی استخدام (۰-۱۰۰)	کشور
۱۴۱	۹۱	۲۳	۴۰	۵۰	۶۰	۱۱	ایران، ۲۰۰۸
۱۳۷	۸۷	-	۲۹	۵۰	۲۷	۱۱	ایران، ۲۰۱۰
۷۳	۸۰	-	۱۳	۰	۴۰	۰	عربستان، ۲۰۱۰
۶۸	۶۹	-	۱۳	۲۰	۲۰	۰	قطر، ۲۰۱۰
۹	۴	-	۷	۰	۲۰	۰	گرجستان، ۲۰۱۰

Source: Doing Business, 2011

به بازار کار است. در جدول ۸، وضعیت دو مؤلفه محیط کسب‌وکار مربوط به بازار کار در گزارش‌های پایش محیط کسب‌وکار نشان داده شده است. در این گزارش، از تشکلهای اقتصادی کشور در خصوص وضعیت مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار سؤال می‌شود که هریک از مؤلفه‌ها به چه میزان در اداره کسب‌وکار آنها مشکل ایجاد کرده است. بر این اساس، به هریک از مؤلفه‌ها (۲۲ مؤلفه) عددی بین ۱ تا ۱۰ را اختصاص می‌دهند که عدد بیشتر به معنای ارزیابی بدتر آن مؤلفه است.

وضعیت ایران در سال ۲۰۱۰، در مقایسه با سال ۲۰۰۸، از حیث انعطاف‌پذیری ساعت کار و استخدام بهتر شده است، اما ایران در مقایسه با سایر کشورهای جهان، از نظر سهولت شرایط بازار کار برای تولیدکنندگان و کارفرمایان در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

۴-۲- بازار کار ایران

از ۲۲ مؤلفه ملی محیط کسب‌وکار معرفی شده توسط مرکز پژوهش‌های مجلس، دو مؤلفه مربوط

جدول ۸: ارزیابی دو مؤلفه مربوط به بازار کار در گزارش پایش محیط کسب‌وکار^۱

مؤلفه	تابستان ۱۳۹۱	بهار ۱۳۹۱	زمستان ۱۳۹۰	پاییز ۱۳۹۰	تابستان ۱۳۹۰	بهار ۱۳۹۰
نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی	۶/۲۵	۶/۶۶	۶/۲۱	۶/۵۵	۶/۶۰	۶/۸۲
محدودیت قانون کار در تعدیل و جابه‌جایی نیروی کار	۵/۴۹	۵/۹۳	۵/۴۵	۵/۶۷	۵/۹۹	۵/۵۴

منبع: سیاح و همکاران، ۱۳۹۱

۱. این اعداد، برآیند ارزیابی صدها تشکل اقتصادی از وضعیت مؤلفه مذکور در زمان ارزیابی بوده است. هر چه این عدد به ده نزدیک‌تر باشد، گویای ارزیابی منفی‌تر مجموعه تشکلهای از مؤلفه مورد نظر است.

(گروه مطالعات محیط کسب‌وکار، ۱۳۹۱).

۴-۳- تحلیل آماری بازار کار در ایران

طی ۴۰ سال گذشته، بازار کار در اقتصاد ایران دگرگونی‌هایی را تجربه کرده است. جمعیت افراد ۶۴-۱۵ سال، به عنوان «جمعیت در سنین کار» یکی از شاخص‌های مهم و استاندارد در تحلیل‌های جمعیتی و بازار کار محسوب می‌شود (رالف و هوسمانز، ۱۳۷۳). این شاخص در سال ۲۰۰۸ در جهان معادل ۶۵/۳ درصد از کل جمعیت بوده است. در ایران، شاخص مذکور معادل ۷۱/۱ درصد و در کره جنوبی - به عنوان کشوری با بالاترین میزان - برابر ۷۴/۵ درصد بوده است (گزارش طرح توسعه ملل متحد ۲۰۰۹، UNDP). این شاخص در کنار نرخ مشارکت می‌تواند نشان دهد که چه میزان از منابع انسانی جامعه استفاده می‌شود. «نرخ مشارکت نیروی انسانی جمعیت بالاتر از ۱۵ سال»، در فعالیت‌های اقتصادی در جهان در سال ۲۰۰۹، معادل ۶۵ درصد و نرخ مشارکت در چین، به عنوان کشوری با بالاترین میزان مشارکت، معادل ۷۴ درصد بوده است. این نرخ در ایران ۵۲/۴۵ است. به رغم تلاش‌های صورت گرفته، اهداف کمی و کیفی برنامه‌های توسعه در زمینه بازار کار تحقق نیافته است. تعداد فرصت‌های شغلی، طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰، باتوجه به میزان نرخ رشد اقتصادی کشور و میزان تغییرات بهره‌وری نیروی کار، به طور متوسط سالیانه حداکثر بالغ بر ۵۰۰ هزار نفر و نرخ بیکاری، در سال ۱۳۹۰، بالغ بر ۱۲/۳ درصد بوده است؛ باتوجه به عرضه جدید بیش از ۸۰۰ هزار نفر در سال، تعداد بیکاران قریب

نظرخواهی صورت گرفته در گزارش محیط کسب‌وکار از تشکلهای تولیدکنندگان و کارگران به دو جنبه موضوع اشاره می‌کند. در این نظرخواهی از پرسش‌شوندگان درخواست شده بود نظر خود را در مورد قانون کار و مشکلاتی که اجرای این قانون در امر تولید و سرمایه‌گذاری ایجاد کرده است، بیان کنند. در جمع‌بندی نظرات دریافتی از تشکلهای کارگری و کارفرمایی این نکته به دست آمد که، در مورد «قانون کار» و تأثیر آن در محیط کسب‌وکار، دو نظر کاملاً متفاوت وجود دارد.

تشکلهای کارگری ضمن حمایت از «قانون کار» فعلی، مشکل اصلی در محیط کسب‌وکار کشور را به دو صورت تحلیل کرده‌اند: بر این اساس، این تشکلهای معتقدند مشکل اصلی «قانون کار» نیست، بلکه عدم اجرای «قانون کار» مشکلاتی را برای کارفرمایان به وجود آورده است. علاوه بر این، گروهی دیگر از این تشکلهای معتقدند عوامل اقتصادی برونزا و خارج از کنترل بنگاه اقتصادی، که کارفرما نقشی در تعیین آن ندارد (مانند تورم، واردات بی‌رویه و قاچاق کالا)، از جمله اسباب بروز مشکلات در کسب‌وکار است.

در سوی مخالف، تشکلهای کارفرمایی معتقدند «قانون کار» فعلی به هیچ وجه تأمین‌کننده نیاز کارفرمایان نیست و به عنوان مانعی در محیط کسب‌وکار محسوب می‌شود. از نظر ایشان، «قانون کار» فعلی با افزایش هزینه کسب‌وکار، باعث کاهش تمایل برای سرمایه‌گذاری و خروج صاحبان بنگاههای اقتصادی از بازار شده است. این تشکلهای معتقدند «قانون کار» فعلی باید به نفع افزایش بهره‌وری، اشتغال و کاهش هزینه‌های فعالیت اقتصادی مورد بازنگری جدی قرار بگیرد

به چهارمیلیون نفر برآورد می‌شود که عموماً از
 افسار تحصیل کرده و جوان و به‌ویژه زنان هستند.
 همان‌طور که در جدول ۹ (ستون ۸) ملاحظه
 می‌شود، نرخ فعالیت (مشارکت) از سال ۱۳۸۴ تا
 ۱۳۹۱ روند کاهشی داشته و از ۴۱/۰ درصد در سال
 ۱۳۸۴ به ۳۷/۷ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است.
 جمعیت فعال اقتصادی (ستون ۱) از سال ۱۳۸۴ که
 ۲۳,۲۹۳,۴۴۵ بوده است به ۲۴,۱۰۵,۵۰۶ در سال
 ۱۳۹۱ رسیده که حدود ۸۱۲,۰۶۱ نفر افزایش یافته
 است.

جدول ۹: نتایج طرح آمارگیری نیروی کار از سال ۱۳۸۴-۱۳۹۱^۱

سال	جمعیت کل کشور	جمعیت فعال اقتصادی	تعداد بیکاران	تعداد شاغلان				نرخ بیکاری (درصد)	نرخ فعالیت مشارکت (درصد)	اشتغال ناقص (درصد)	بیکاری جوانان ۱۵-۲۹ سال (واحد به نفر-درصد)	
				کل	کشاورزی	صنعت	خدمات				(تعداد)	(درصد)
۱۳۸۴	۶۹,۳۰۰,۰۰۰	۲۳,۲۹۳,۴۴۵	۲,۶۷۴,۸۶۶	۲۰,۶۱۴,۶۶۷	۵,۰۹۹,۹۶۶	۶,۲۵۷,۰۸۹	۹,۲۵۷,۶۱۲	۱۱/۵	۴۱/۰	۷/۴	۱,۹۲۶,۸۹۶	۲۰/۶
۱۳۸۵	۷۰,۴۰۰,۰۰۰	۲۳,۴۸۴,۰۶۸	۲,۶۴۲,۶۴۸	۲۰,۸۳۶,۲۶۳	۴,۸۲۷,۱۸۸	۶,۶۰۴,۹۰۹	۹,۴۰۴,۱۶۶	۱۱/۳	۴۰/۴	۷/۰	۱,۹۱۳,۶۱۷	۲۰/۸
۱۳۸۶	۷۱,۵۰۰,۰۰۰	۲۳,۵۷۸,۷۱۵	۲,۴۸۶,۲۳۸	۲۱,۰۸۸,۸۹۷	۴,۸۰۹,۵۵۲	۶,۷۵۹,۵۱۴	۹,۵۱۹,۸۳۱	۱۰/۵	۳۹/۸	۶/۴	۱,۸۰۳,۹۸۲	۲۰/۰
۱۳۸۷	۷۲,۵۰۰,۰۰۰	۲۳,۸۹۲,۴۸۹	۲,۳۹۲,۱۷۹	۲۰,۴۸۳,۲۴۵	۴,۳۴۴,۳۸۰	۶,۶۱۰,۶۵۷	۹,۵۲۸,۲۰۸	۱۰/۴	۳۸/۰	۷/۹	۱,۷۴۷,۳۳۶	۲۰/۴
۱۳۸۸	۷۳,۶۰۰,۰۰۰	۲۳,۸۴۰,۶۷۶	۲,۸۳۹,۹۷۳	۲۱,۰۰۰,۷۰۹	۴,۳۸۰,۱۱۲	۶,۶۷۵,۰۴۸	۹,۹۴۵,۵۴۹	۱۱/۹	۳۸/۹	۹/۵	۱,۹۲۲,۹۸۰	۲۲/۱
۱۳۸۹	۷۴,۷۰۰,۰۰۰	۲۳,۸۷۵,۰۲۳	۳,۲۱۸,۳۲۹	۲۰,۶۵۶,۶۲۱	۳,۹۹۹,۹۱۵	۶,۶۵۲,۱۸۹	۸,۳۸۸,۴۷۹	۱۳/۵	۳۸/۳	۱۰/۲	۲,۱۹۶,۲۳۳	۲۵/۵
۱۳۹۰	۷۵,۱۴۹,۶۶۹	۲۳,۳۸۷,۶۳۳	۲,۸۷۷,۶۰۸	۲۰,۵۰۹,۹۴۶	۳,۸۰۹,۹۳۳	۶,۸۶۴,۸۶۴	۹,۸۵۳,۱۶۷	۱۲/۳	۳۶/۹	۹	۱,۹۱۰,۰۷۲	۲۴
۱۳۹۱	۷۷,۳۰۰,۰۰۰	۲۴,۱۰۵,۵۰۶	۲,۹۴۴,۱۵۸	۲۱,۱۶۰,۸۸۷	۴,۰۰۲,۰۳۲	۷,۱۰۵,۹۷۳	۱۰,۰۵۲,۸۸۱	۱۲/۲	۳۷/۷	۸/۹	۱,۹۷۳,۸۱۷	۲۴/۵

منبع: مرکز آمار ایران

۱. عداد گرد شده است

تعداد بیکاران (ستون ۲)، که در سال ۱۳۸۴ برابر ۲,۶۷۴,۸۶۶ بوده، در سال ۱۳۹۱ به ۲,۹۴۴,۱۵۸ رسیده است که ۲۶۹۲۹۲ نفر افزایش یافته است. نرخ بیکاری (ستون ۷)، که در سال ۱۳۸۴ برابر ۱۱/۵ درصد بوده، به ۱۲/۲ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. نرخ بیکاری جوانان ۱۵-۲۹ سال (ستون ۱۰)، که در سال ۱۳۸۴ برابر ۲۰/۶ درصد بوده، به ۲۴/۵ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. ضمن اینکه این نرخ افزایش چشمگیری داشته، متوسط نرخ بیکاری جوانان از متوسط نرخ بیکاری کل بسیار بیشتر و حدود دو برابر آن است. باتوجه به اینکه آمار بیکاری در جوانان (که اکثراً دارای تحصیلات بالا هستند) زیاد است، می‌توان انتظار داشت که نرخ بیکاری برای افراد تحصیل کرده نیز بالاتر از میانگین نرخ بیکاری باشد (آمار منتشر شده از سوی بانک مرکزی در سال‌های گذشته نشان می‌داد که در مناطق شهری نرخ بیکاری افراد تحصیل کرده بسیار بالاتر از متوسط نرخ بیکاری است). همان‌طور که در جدول ۹ (ستون ۹) مشاهده می‌شود، درصد اشتغال ناقص، که در سال ۱۳۸۴ برابر ۷/۴ درصد بوده، در سال ۱۳۹۱ به ۸/۹ درصد رسیده است. به این ترتیب، درصد افرادی که یا بیکار هستند یا به اندازه مورد نیاز نمی‌توانند کار کنند در سال ۱۳۹۱ به رقم ۲۱/۱ درصد رسیده است.

اطلاعات غیررسمی و بعضاً مبتنی بر پیمایش از بنگاه‌ها و کسب‌وکارها نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۱ برخی بنگاه‌های کشور، از نظر تشدید مشکلات و موانع متعددی که در این سال وجود داشت، در حالت تعدیل نیرو قرار داشته و یا پرداخت دستمزدهای کارگران به تعویق افتاده است. در مهر ۱۳۹۱، گروه مطالعات محیط کسب‌وکار از تشکل‌های اقتصادی سراسری^۱ وضعیت تولید و سرمایه‌گذاری‌شان را سؤال کرد؛ برآیند پاسخ‌ها درباره اشتغال این بود که در مهرماه ۱۳۹۱ واحدهای تولیدی تحت پوشش تشکل‌های اقتصادی سراسری مجموعاً ۵۰/۲ درصد ظرفیت اشتغال بالقوه خود نیرو استخدام کرده‌اند و میزان اشتغال در این واحدها، نسبت به یک سال گذشته (مهرماه ۱۳۹۰)، ۳۶/۵ درصد کاهش یافته است (نهادنیان، ۱۳۹۱). برای پیش‌بینی شاخص‌های بازار کار می‌توان از دو روش «ادامه روند گذشته» و «وضعیت مطلوب» استفاده کرد.

۴-۳-۱- گزینه ادامه روند موجود

روند تغییرات متغیرها و شاخص‌های بازار کار تا سال ۱۳۹۳، با فرض ادامه روند موجود، در جدول ۱۰ نشان داده شده است.

۱. مطابق ماده (۱) قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار (۱۳۹۰)، تشکل اقتصادی سراسری آن دسته از تشکل‌های اقتصادی هستند که در چندین استان کشور شعبه و عضو داشته باشند. تشخیص سراسری بودن تشکل اقتصادی، حسب مورد، برعهده اتاق‌ها (ایران و تعاون) است.

۲. برای بررسی بیشتر رجوع کنید به: گزارش گروه مطالعات محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس، «پاسخ تشکل‌های اقتصادی سراسری به هفت سؤال درباره وضعیت واحدهای تولیدی»، شماره مسلسل ۳۲۰۱۲۶۲۶، آذرماه ۱۳۹۱.

جدول ۱۰: پیش‌بینی تحولات بازار کار برنامه پنجم، براساس روند گذشته (۱۳۷۵-۱۳۸۵) (واحد به هزار نفر = درصد)

سال	جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر	نرخ فعالیت	نرخ بیکاری	جمعیت فعال	جمعیت شاغل	جمعیت بیکار
۱۳۷۵	۲۵۴۰۱	۳۵/۳	۹/۸۰	۱۶۰۲۶	۱۴۵۷۱	۱۴۵۵
۱۳۸۵	۵۹۵۲۳	۳۹/۴	۱۲/۸	۲۳۴۶۹	۲۰۴۷۷	۲۹۹۲
۱۳۹۳	۶۵۵۸۳	۴۷/۷	۱۳/۸	۳۱۲۵۴	۲۶۹۳۴	۴۳۱۹
متوسط رشد سالیانه در برنامه پنجم	۲/۷	۴/۱	۳/۷	۳/۹	۳/۵	۷/۵

منبع: معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی - مستندات کلان برنامه، ۱۳۸۸.

در صورت ادامه روند گذشته، پیش‌بینی شده است که جمعیت شاغل، با نرخ رشد سالیانه ۳/۵ درصد، به حدود ۲۶۹۳۵ نفر در سال ۱۳۹۳ برسد. بنابراین، نرخ بیکاری حاصل از تعامل دو بُعد عرضه و تقاضا در سال مذکور برابر با ۱۳/۸ درصد برآورد می‌شود که در مقایسه با سال ۱۳۸۵ حدود یک واحد درصد بیشتر است. افزایش نرخ بیکاری، در طی این دوره، به علت افزایش نرخ مشارکت (نرخ فعالیت) در سال‌های آینده و ایجاد نکردن فرصت‌های شغلی متناسب با آن است. (اگر نرخ

مشارکت کاهش یابد، در حالی که در همان فاصله زمانی نرخ رشد بیکاری افزایش یافته باشد، این پدیده یا اثر به عنوان اثر «مأیوس‌کنندگی»^۲ شناخته می‌شود (بانک مرکزی، ۱۳۸۹).

۴-۳-۲- گزینه مطلوب

روند تغییر و تحولات شاخص‌های بازار کار تا سال ۱۳۹۳، با فرض تحقق گزینه مطلوب، در جدول ۱۱ نشان داده شده است.

جدول ۱۱: پیش‌بینی شاخص‌های کلیدی بازار کار در برنامه پنجم (واحد به هزار نفر = درصد)

سال	جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر	جمعیت فعال	جمعیت شاغل	جمعیت بیکار	نرخ مشارکت کل	نرخ بیکاری کل
۱۳۸۶	۶۰۲۲۸	۲۴۱۹۲	۲۱۳۰۱	۲۸۹۱	۴۰/۱	۱۰/۷
۱۳۸۸	۶۱۵۹۵	۲۴۷۴۷	۲۲۹۹۶	۲۷۸۱	۴۱/۸	۱۰/۸
۱۳۹۳	۶۵۰۶۵	۲۹۹۶۲	۲۷۸۶۵	۲۰۹۷	۴۶/۱	۷/۰
متوسط رشد سالیانه در برنامه پنجم	۱/۱۰	۳/۱	۳/۹	-۵/۵	-	-

منبع: همان

2. Despair Effect

۱. شایان ذکر است که برنامه پنجم در پایان سال ۱۳۹۴ به انجام می‌رسد، ولی این مستندات بر پایه پایان برنامه سال ۱۳۹۳ تنظیم شده است.

بر مبنای نرخ مشارکت کل نیروی کار، در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر، پیش‌بینی شده که تعداد جمعیت فعال کشور از ۲۴۱۹۲ نفر در سال ۱۳۸۶ به ۲۹۹۶۲ نفر در سال ۱۳۹۳ برسد. بر این اساس، عرضه جدید نیروی کار در برنامه پنجم توسعه سالیانه به‌طور متوسط ۳۴۸/۲ نفر خواهد بود. یعنی براساس گفته اخیر دولت، در سال ۱۳۸۹ در حدود ۲ برابر عرضه جدید نیروی کار اشتغال ایجاد شده است که می‌توان آن را با وجود مستندات ارائه‌شده توسط دولت برای برنامه پنجم با دیده تردید نگریست. و شاید اعلام‌کنندگان آمارهای مربوط به نیروی کار باید، با در نظر گرفتن تعاریف دقیق در این حوزه، موارد مورد نظر خود را اعلام نمایند. فرضاً، اگر در یک استان کشور در یک سال ۱۰۰/۰۰۰ شغل جدید ایجاد شده باشد، ولی در همان سال فرضاً ۶۰/۰۰۰ نفر کار خود را از دست داده باشند، برآیند این دو اثر در متغیرهای نیروی کار مهم است و نه صرف اعلام یکی از متغیرها. از سوی دیگر، با توجه به بند «د» ماده ۲۳۴ قانون برنامه پنجم توسعه، که بر کاهش نرخ بیکاری در سطح ۷ درصد در سال پایانی برنامه تصریح کرده است، لازم است به‌طور متوسط سالیانه ۹۸۰ هزار نفر به جمعیت شاغل افزوده شود که به معنی رشد اشتغال سالیانه به میزان ۳/۴۹ درصد است. به بیان دیگر، برای کاهش نرخ بیکاری در هدف سال پایان برنامه، باید بیش از عرضه جدید نیروی کار، شغل ایجاد کرد. بر این اساس، چنانچه فرصت‌های شغلی پیش‌بینی شده در برنامه پنجم تحقق یابد، جمعیت بیکار کشور از ۲۸۹۱ نفر در سال ۱۳۸۶، با درصد تغییر متوسط سالیانه منفی ۵/۵ درصد، به ۲۰۹۷ نفر در انتهای این برنامه خواهد رسید.

البته، اکثر متغیرهای اقتصادی با یکدیگر ارتباط سیستماتیک دارند و امکان دستیابی به گزینه مطلوب مورد اشاره تنها با رشد های اقتصادی هدف‌گذاری‌شده و سرمایه‌گذاری های اقتصادی برنامه‌ریزی‌شده میسر است. در کل، مقایسه تقاضا و نیروی کار در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که، با وجود افزایش میزان فرصت‌های شغلی، فرصت‌های شغلی ایجاد شده پاسخگوی نیازهای بازار کار نبوده و تقاضا برای نیروی کار به میزان عرضه رشد نکرده است. این امر منجر به نرخ چشمگیر بیکاری در میان جوانان، زنان و افراد تحصیل کرده شده است.

۴-۴- سیاست‌گذاری اقتصادی، رشد اقتصادی

و سرمایه‌گذاری، محرک‌های اصلی اشتغال

بدیهی است که رشد اقتصادی پایدار و مستمر، از طریق اتخاذ سیاست‌های مناسب اقتصادی، نقش بسزایی در بالفعل نمودن ظرفیت‌های اقتصادی اشتغال کامل و عوامل تولید دارد. طبعاً با تحقق این مهم فرصت‌های مناسب شغلی هم ایجاد خواهند شد. بر این اساس، نیل به اهداف سند چشم‌انداز اقتصاد ایران، نیازمند رشد مستمر و پرشتاب است که دولت آن را حداقل سالیانه ۸ درصد در طول برنامه پنجم برآورد کرده است (قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، ۱۳۸۹). بنابراین، ایجاد شغل‌های غیرپایدار، با دادن یارانه‌ها و سیاست‌های منفعل، نمی‌تواند مشکل بیکاری کشور را به شکلی اصولی حل کند. به بیان دیگر، رشد اقتصادی قابل توجه، بدون سرمایه‌گذاری‌های مولد و پربازده امکان‌پذیر نیست. در واقع، برآیند یک زنجیره اقتصادی است که امکان دستیابی به نرخ بیکاری پایین و ایجاد اشتغال خالص مورد نظر، بدون توجه به کل زنجیره اقتصادی، فراهم نمی‌شود.

جدول ۱۲: پیش‌بینی رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری هدف‌گذاری شده در برنامه پنجم (واحد به درصد)^۱

شاخص	۱۳۸۶	برنامه پنجم		متوسط برنامه پنجم
		۱۳۸۹	۱۳۹۳	
رشد اقتصادی	۶/۹	۷	۹/۳	۸
رشد سرمایه‌گذاری به قیمت ثابت ۱۳۸۶	۶	۹	۱۳/۹	۱۱

منبع: مستندات کلان برنامه پنجم، ۱۳۸۸، ص ۲۶

۵- امنیت اقتصادی

در این بخش، پس از مرور مختصر تعاریف و شاخص‌های مهم امنیت اقتصادی، با استفاده از گزارش‌های خارجی و داخلی ارزیابی محیط کسب‌وکار، تحلیلی از شرایط امنیت اقتصادی در ایران ارائه می‌شود.

۵-۱- تعریف امنیت اقتصادی

«امنیت اقتصادی یکی از شاخه‌های امنیت عمومی است که علاوه بر جنبه اقتصادی، شامل وجوه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و زیست‌محیطی نیز می‌شود. به‌طور کلی، امنیت اقتصادی به شرایط و مجموعه فرایندهایی اطلاق می‌شود که به صورت بالنده و فزاینده، امکان انباشت سرمایه‌های انسانی و سرمایه‌های فیزیکی را فراهم می‌سازد» (مؤمنی و جهانیان، ۱۳۸۰). مجموعه‌ای از ادبیات موجود درباره امنیت اقتصادی، حاکمیت قانون و حکمرانی خوب، می‌توان نتیجه گرفت اقتصاد هر کشور در شرایط آرمانی از نظر وضعیت امنیت اقتصادی چنین ویژگی‌هایی دارد:

۱. قوانین، مقررات، سیاست‌ها و رویه‌های مرتبط با تولید و سرمایه‌گذاری، شفاف و تفسیرناپذیر هستند.
- به گونه‌ای که همه افراد مرتبط با قانون و مقررات و

سیاست‌ها، تکالیف و حقوق خود و نحوه استیفای آنها را به روشنی می‌دانند.

۲. قوانین، مقررات، سیاست‌ها و رویه‌های مرتبط با تولید و سرمایه‌گذاری باثبات و قابل پیش‌بینی هستند.

۳. قیمت همه کالاها و خدمات، به‌ویژه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و نرخ‌های ارز و سود تسهیلات بانکی، باثبات و قابل پیش‌بینی هستند.

۴. اطلاعات اقتصادی کاملاً شفاف است، زمینه برای طرح و انتشار شایعات مهیا نیست. هیچ رانتی برای هیچ‌کس وجود ندارد و در نتیجه، هزینه‌های مبادله با کمترین میزان ممکن است.

۵. نیروی انتظامی و دستگاه قضایی، سالم، مستقل و کارآمد هستند و توانایی رسیدگی به هر شکایتی، از هر فردی، را در کمترین زمان دارند.

۶. حقوق مالکیت افراد کاملاً تضمین می‌شود. به این معنا که انواع کلاهبرداری و سرقت و هرگونه عهدشکنی طرفین، در عمل به تعهدات موجود در قرارداد، بسیار استثنایی است و حکومت آن را با کمترین هزینه و زمان جبران می‌کند.

۷. نظام اداری و سازوکارهای ارتباط مراجعان با دستگاه‌های حکومت کاملاً شفاف است و رشوه،

۱. سال پایانی برنامه پنجم ۱۳۹۴ است، درحالی که، در مستندات اولیه، ۱۳۹۳ در نظر گرفته شده بود.

اختلاس و سوءاستفاده از قدرت وجود ندارد و تکالیف شهروندی و مسیر استیفای حقوق برای شهروندان روشن و کارآمد است.

۸. در محیط زندگی و کاری شهروندان آرامش وجود دارد و خطرات غیرعادی، نظیر قتل، سرقت مسلحانه، اخاذی، انفجار، بمباران و ترور، جان و مالشان را تهدید نمی‌کند.

۹. تجارت داخلی و خارجی و انتقال وجوه مربوطه با اطمینان بالا انجام می‌شود و خطر یا تهدیدی متوجه آن نیست.

۱۰. دولت و نهادهای وابسته به قدرت سیاسی، در برابر قانون، با افراد عادی برابر هستند و از قدرت سوءاستفاده نمی‌کنند.

۵-۲- وضعیت ایران در امنیت اقتصادی

سنجش میزان امنیت اقتصادی کشورها در ابعاد سیاسی، حقوقی و اجتماعی با توجه به ماهیت کیفی مؤلفه‌ها بسیار دشوار است. همچنین، با توجه به گستردگی ابعاد امنیت اقتصادی، تعیین

شاخص‌های مناسب به نحوه نگرش و رویکرد به این موضوع بستگی دارد. در میان شاخص‌های بین‌المللی، نماگر «نهادهای عمومی»^۱ در شاخص رقابت‌پذیری جهانی و نماگر «ریسک سیاسی»^۲ در شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری^۳ (IGRG) ارتباط نزدیکی با ابعاد مورد بررسی در این گزارش دارد (کیان‌پور، ۱۳۹۱). براساس گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۲، ایران با کسب رتبه ۶۶ در نهادهای عمومی از میان ۱۴۲ کشور در جایگاه متوسط جهانی قرار دارد. بدترین وضعیت مربوط به مؤلفه‌های «حقوق مالکیت فکری»، «دست‌وپاگیر بودن مقررات حکومتی»، «پاسخگوبودن دولت»، «شفافیت در سیاست‌گذاری دولت»، «هزینه‌های خشونت و خلافتکاری برای کسب‌وکار» و «جرائم سازمان‌یافته» است. بهترین رتبه‌ها در سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۰) مربوط به مؤلفه‌های «اعتماد عمومی به سیاست‌مداران» و «نقش روابط در تصمیم‌گیری‌های دولتی» است (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۰).

جدول ۱۳: وضعیت ایران در نماگر نهادهای عمومی شاخص رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۱۲

مؤلفه	رتبه ایران در ۲۱ کشور منطقه	رتبه ایران در ۱۴۲ کشور
نماگر اصلی: نهادهای عمومی	۱۲	۶۶
۱. حقوق مالکیت	۱۲	۸۱
حقوق مالکیت دارایی‌های فیزیکی و مالی	۱۱	۶۱
حقوق مالکیت فکری	۱۷	۱۱۱
۲. اخلاق و فساد	۱۰	۵۳
فساد اداری و اختلاس	۱۰	۵۹
اعتماد عمومی به سیاست‌مداران	۷	۳۹
رشوه‌خواری	۱۰	۶۵

1. public institution

2. political risk

3. international country risk guide

رتبه ایران در ۲۱ کشور منطقه	رتبه ایران در ۱۴۲ کشور	مؤلفه
۱۰	۵۵	۳. تأثیر منفی روابط
۱۱	۶۶	استقلال قوه قضائیه
۷	۴۳	نقش روابط در تصمیم‌گیری‌های دولتی
۱۷	۹۸	۴. ناکارآمدی دولت
۱۶	۶۸	هدررفتن منابع توسط دولت
۱۸	۱۰۷	دست‌وپاگیر بودن مقررات حکومتی
۱۲	۷۲	کارآمدی چارچوب قانونی برای حل و فصل دعاوی بخش خصوصی
۱۷	۱۰۵	کارآمدی چارچوب قانونی برای به چالش کشیدن و پیگرد حقوقی تصمیمات دولت (پاسخگو بودن دولت)
۱۹	۱۲۵	شفافیت در سیاست‌گذاری دولت
۱۴	۸۶	۵. امنیت
۱۵	۱۰۹	هزینه‌های تروریسم برای کسب و کار
۱۸	۹۰	هزینه‌های خشونت و خلاف‌کاری برای کسب و کار
۱۷	۹۰	جرایم سازمان‌یافته (نظیر اخاذی و باج‌گیری به شیوه مافیایی)
۱۰	۶۰	توانایی پلیس در اجرای قانون

امتیاز مؤلفه‌های «فساد»، «تنش‌های مذهبی»، «ثبات حاکمیت»، «شرایط اقتصادی - اجتماعی»، «ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی» از متوسط پایین‌تر است.

در آخرین گزارش منتشرشده راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری (ICRG)، ایران با کسب امتیاز ۵۲ در نماگر ریسک سیاسی، در طبقه کشورهای با ریسک بالا قرار گرفته است. وضعیت مؤلفه‌های «ریسک سیاسی» در جدول ۱۴ قابل مشاهده است.

جدول ۱۴: مؤلفه‌های ریسک سیاسی شاخص ICRG و امتیازات ایران در سال ۲۰۱۰

مؤلفه‌های ریسک سیاسی	بالاترین حد امتیاز	امتیاز ایران
ثبات حاکمیت	۱۲	۵
شرایط اقتصادی - اجتماعی	۱۲	۵
ریسک مصادره و بی‌بازگشت بودن سود سرمایه‌های خارجی	۱۲	۵
درگیری داخلی	۱۲	۸/۵
درگیری خارجی	۱۲	۶
فساد	۶	۱/۵
دخالت نظامی در سیاست	۶	۵

مؤلفه‌های ریسک سیاسی	بالاترین حد امتیاز	امتیاز ایران
تش‌های مذهبی	۶	۲
حاکمیت نظم و قانون	۶	۴
تش‌های نژادی	۶	۳/۵
پاسخگویی دولت در برابر مردم	۶	۴
کیفیت دیوان‌سالاری	۴	۲
کل شاخص	۱۰۰	۵۲

منبع: سیاح، ۱۳۹۲

۵ مؤلفه، از ۲۲ مؤلفه گزارش پایش محیط کسب‌وکار، به مفهوم امنیت اقتصادی اختصاص دارد. جدول ۱۵ برآیند ارزیابی تشکل‌های اقتصادی از این ۵ مؤلفه را در تابستان ۱۳۹۱ نشان می‌دهد. لازم به یادآوری است در این گزارش‌ها عدد بالاتر به منزله این است که آن مؤلفه، در دوره ارزیابی از دید تشکل ارزیابی‌کننده، مانع بیشتری برای کسب‌وکار ایجاد کرده است.

جدول ۱۵: مؤلفه‌های امنیت اقتصادی در گزارش پایش محیط کسب‌وکار^۱

مؤلفه محیط کسب‌وکار ایران درباره امنیت اقتصادی	ارزیابی از ۱۰ (۱۰ بدترین ارزیابی)	رتبه در تابستان ۱۳۹۱*
اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشورمان	۷/۱۴	۳
بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری	۶/۳۲	۶
وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی	۶/۲۶	۸
برگشت چک‌های مشتریان و همکاران	۵/۴۵	۱۴
عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی	۴/۸۵	۱۶

منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس (تابستان ۱۳۹۱)

۶- زیرساخت‌های اقتصادی

زیرساخت‌ها ساختارهای فیزیکی و نهادهای مورد نیاز برای عملکرد جامعه در دستیابی به توسعه هستند و در دو گروه طبقه‌بندی می‌شوند: گروه اول زیرساخت‌های سخت هستند، مانند زیرساخت‌های حمل و نقل (جاده، فرودگاه، خطوط ریلی، بندر و...)، ارتباطات (تلفن، موبایل، اینترنت و...) و انرژی (برق، گاز، انرژی هسته‌ای و...). گروه دوم زیرساخت‌های نرم هستند، مانند نظام مالی، نظام آموزشی و نظام قانون‌گذاری. از آنجا که بررسی وضعیت گروه دوم بحث گسترده‌ای است، تمرکز این بخش از مقاله حاضر بر رصد وضعیت

* یعنی این مؤلفه، در میان ۲۲ مؤلفه محیط کسب‌وکار در ارزیابی تابستان ۱۳۹۱، بین اولین تا آخرین مؤلفه اخلاک‌گر، چندمین عامل اخلاق در محیط کسب‌وکار ارزیابی شده است.

زیرساخت‌های سخت، با تکیه بر اطلاعات شاخص‌های محیط کسب‌وکار و در برخی موارد نظرات کارشناسی، برای تحلیل شرایط کشور است.

۶-۱- زیرساخت‌های سخت در ایران

بر اساس گزارش‌های رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و

کشاورزی ایران، ۱۳۹۰)، ایران در سال ۲۰۱۲، در نماگر زیرساخت‌ها (که زیرساخت‌های سخت را مورد بررسی قرار داده است) از میان ۱۴۲ کشور جهان رتبه ۶۷ را اخذ کرده است. این نماگر در مقایسه با سایر نماگرهای رقابت‌پذیری ایران، جدول ۱۶، نسبتاً مطلوب‌تر ارزیابی شده است.

جدول ۱۶: رتبه ایران در میان کشورهای مورد بررسی از نظر نماگرهای مختلف رقابت‌پذیری

رتبه ایران (۱۴۲ کشور)	نماگر
۲۱	اندازه بازار
۲۷	ثبات در حساب‌های دولتی
۵۰	بهداشت و آموزش ابتدایی
۶۷	زیرساخت‌ها
۷۰	نوآوری
۷۲	نهادها
۸۹	آموزش عالی و حرفه‌ای
۹۲	هوشمندسازی کسب‌وکار
۱۰۳	کارایی بازار کالا
۱۰۴	آمادگی تکنولوژیک
۱۲۳	پیشرفته‌بودن بازار مالی
۱۳۹	کارایی نیروی کار

منبع: سیاح، ۱۳۹۲

در گزارش‌های پایش محیط کسب‌وکار در سال ۱۳۹۱، «کیفیت زیرساخت‌های تأمین برق» و «کیفیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل»، در مقایسه با ۲۲ مؤلفه ملی دیگر، به نسبت بهتر ارزیابی شده‌اند؛ به این معنا که زیرساخت‌های برق و حمل‌ونقل، از نظر تشکل‌های تولیدی ایران، به نسبت اخلال چندان زیادی در اداره بنگاه‌هایشان ایجاد نکرده است. در این گزارش‌ها، برترین ارزیابی معمولاً

مربوط به مؤلفه‌های زیرساخت‌های نرم، از جمله «بی‌ثباتی قیمت مواد اولیه»، «بی‌تعهدی دولت و شرکت‌های دولتی به پرداخت به‌موقع بدهی خود به پیمانکاران»، «مشکل تسهیلات از بانک‌ها»، «تحریم‌های بین‌المللی» و «بی‌ثباتی در قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری» بوده است (سیاح و همکاران، پایش محیط کسب‌وکار ایران در تابستان ۱۳۹۱). به این ترتیب، می‌توان

نتیجه گرفت که، براساس گزارش‌های داخلی و خارجی، زیرساخت‌های سخت در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها کمتر برای فعالان اقتصادی کشور در اداره بنگاه‌هایشان مشکل ایجاد کرده است.

۶-۲- بررسی حوزه‌های مختلف زیرساخت‌های سخت
براساس گزارش رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۲، ایران در زیرساخت حمل‌ونقل (رتبه ۸۳ در میان ۱۴۲ کشور) در مقایسه با برق و مخابرات (رتبه ۵۷) وضعیت بدتری دارد.

جدول ۱۷: وضعیت ایران در مؤلفه‌های زیرساخت شاخص رقابت‌پذیری (۲۰۱۲)

رتبه جهانی	مؤلفه	نماگر
۸۳	الف) زیرساخت حمل‌ونقل	زیرساخت
۷۴	کیفیت جاده‌ها	
۵۰	کیفیت زیرساخت ریلی	
۸۷	کیفیت زیرساخت بنادر	
۱۳۷	کیفیت زیرساخت حمل‌ونقل هوایی	
۴۹	تعداد صندلی در هر کیلومتر پرواز داخلی	
۵۷	ب) زیرساخت برق و مخابرات	
۷۲	کیفیت عرضه برق	
۳۱	خطوط تلفن ثابت	
۸۶	تعداد مشترکان تلفن همراه	
۱۰۲	کاربران اینترنت	آمادگی تکنولوژیک
۱۰۳	نسبت پهنای باند اینترنت پرسرعت به جمعیت	
۱۰۴	کارایی تشریفات گمرکی	رقابت خارجی

۶-۲-۱- حوزه حمل‌ونقل

همان‌طور که در جدول ۱۸ قابل مشاهده است، براساس شاخص رقابت‌پذیری ۲۰۱۲ در حوزه حمل‌ونقل، وضعیت کشور در حمل‌ونقل هوایی و گمرک بسیار نامطلوب‌تر از متوسط جهانی است. طبق گزارش پیوستن به رقابت بانک جهانی در سال ۲۰۱۰، که کیفیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل را در کشورها بررسی می‌کند، ایران حائز رتبه ۱۰۳ در میان ۱۵۵ کشور جهان و ۱۶ از ۲۲ کشور منطقه شده است و نماگرهای «سهولت دسترسی به کالاهای مختلف با قیمت رقابتی» با رتبه ۱۲۱، «ردیابی و رهگیری محموله‌ها» با رتبه ۱۱۰ و «کارایی فرایند ترخیص گمرکی» با رتبه ۱۰۶، در مقایسه با سه نماگر دیگر این شاخص، شرایط بسیار نامطلوبی را برای کشور ترسیم می‌کند (مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۱، ص ۵).

جدول ۱۸: رتبه ایران در نماگرهای گزارش پیوستن به رقابت

رتبه از ۱۵۵	نماگر
۱۰۶	کارایی رویه‌ها و فرایندهای ترخیص کالا (سرعت، سادگی و پیش‌بینی‌پذیر بودن تشریفات گمرکی)
۸۶	کیفیت زیرساخت‌های تجاری و جابه‌جایی (مثل مبادی ورودی، راه‌آهن، جاده، فناوری اطلاعات)
۱۲۱	سهولت دسترسی به کالاهای مختلف با قیمت رقابتی
۶۹	شایستگی و کیفیت خدمات پشتیبانی (متصدیان حمل‌ونقل، کارگزاران یا واسطه‌های گمرکی)
۱۱۰	توانایی ردیابی و رهگیری کالاهای ارسالی
۸۵	مناسب‌بودن زمان تحویل محموله‌ها به مشتری در زمان برنامه‌ریزی‌شده و مورد انتظار
۱۰۳	شاخص کل

مکرر و ناگهانی مقررات و آیین‌نامه‌های اجرایی و رانتهای ایجادشده از این تغییرات مهم‌ترین دغدغه فعالان اقتصادی بخش خصوصی است که موجب غیرقابل پیش‌بینی شدن هزینه‌ها و کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری در حمل‌ونقل شده است. به عبارت دقیق‌تر، فقدان حاکمیت قانون دغدغه اصلی فعالان اقتصادی است (احمدیان، ۱۳۹۰).

۶-۲-۲- حوزه ارتباطات

تحول در حوزه ارتباطات به عنوان زیرساخت اقتصادی در بسیاری از کشورها رشد چشمگیر اقتصادی در پی داشته است. ایجاد چنین تحولی در کشور نیازمند اصلاح قوانین و مقررات و رفع مشکلات فراقانونی این حوزه است. خلأ قوانین در حوزه‌های «دولت الکترونیک»، «حفاظت از داده‌های شخصی»، «حفظ حقوق مصرف‌کننده در فضای سایبری» و «مالکیت معنوی در فضای سایبری» در کشور مشهود است. همچنین قوانینی مانند «جرائم رایانه‌ای» و «بانکداری الکترونیک» و ... نیاز به روزآمدسازی و افزایش ضمانت‌های اجرایی دارند.

تحریم چند دهه گذشته مشکلاتی را در خرید هواپیمای نو، تأمین قطعات هواپیما و مشکلات تهیه سوخت در برخی فرودگاه‌ها ایجاد کرده است (اصغر ضربایی و دیگران، ۱۳۸۸). متوسط سن ناوگان حمل‌ونقل هوایی در کشور بالاست؛ ایران، با وجود مرز گسترده آبی، جای پیشرفت بسیاری در حوزه حمل‌ونقل دریایی دارد و نیاز به سرمایه‌گذاری در زمینه حمل‌ونقل ریلی و جاده‌ای نیز برای کاهش هزینه‌های تولید در کشور ملموس است. نظرخواهی از کمیسیون حمل‌ونقل اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران گویای این مطلب است که آنچه در حوزه حمل‌ونقل از مشکلات مذکور در بالا اهمیت بیشتری دارد، کیفیت قوانین و مقررات حوزه حمل‌ونقل و عملکرد نهادهای مرتبط، مانند نظام بانکی، وزارت صنعت، معدن، تجارت و سازمان استاندارد در تعامل با این بخش است.

نتیجه مصاحبه‌های پژوهشگران مرکز پژوهش‌های مجلس با نمایندگان فعالان اقتصادی، که در کمیسیون‌های مختلف اتاق‌های ایران و تهران عضوی دارند، نشان می‌دهد که از نظر آنها تغییر

پراکندگی نهادهای قانون‌گذار و تداخل وظایف آن‌ها (وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، کمیسیون تنظیم قوانین و مقررات رادیویی و شورای رقابت)، امکان وحدت رویه، سیاست‌گذاری مؤثر و ایجاد رقابت در حوزه ارتباطات را سلب کرده است (سیاح، ۱۳۹۲).

۶-۲-۳- حوزه انرژی

گزارش‌های پایش محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد، از نظر شکل‌های اقتصادی سراسر کشور، «کیفیت زیرساخت‌های تأمین برق» در سال‌های اخیر کمترین مانع را در اداره یا عملکرد بنگاه‌ها ایجاد کرده است. در عین حال، باید به این نکته توجه داشت که پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها از زمستان ۱۳۸۹، افزایش قیمت حامل‌های انرژی، با عدم حمایت مؤثر از تولید، به یکی از چالش‌های پیش روی تولیدکنندگان کشور تبدیل شده است (سیاح، ۱۳۹۲).

۷- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

براساس گزارش رقابت‌پذیری جهانی سال ۲۰۱۲، رتبه ایران در شاخص «کارایی بازار کار»، از ۱۴۲ کشور ۱۳۹ بوده که ۴ رتبه نسبت به گزارش سال ۲۰۱۱ تنزل داشته است. در گزارش سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی نیز، که تا سال ۲۰۱۰ مؤلفه مربوط به استخدام نیروی کار در کشورها در آن منعکس می‌شد، رتبه ایران از ۱۸۳ کشور ۱۳۷ بوده که نسبت به رقبای حوزه سند چشم‌انداز در وضعیت نامطلوبی قرار داشته است.

نظرخواهی‌های جدید نشان می‌دهد در نیمه سال ۱۳۹۱، واحدهای تحت پوشش شکل‌های اقتصادی سراسری، از نظر اشتغال ۵۰/۲ درصد ظرفیت خود کار کرده‌اند و نسبت به سال گذشته (مهر ۱۳۹۰) ۳۶/۵ درصد از میزان نیروی کار آن‌ها کم شده است. نظرسنجی از تشکلهای کارفرمایی نیز حاکی از آن است که اکثر کارفرمایان کشور معتقدند قانون کار فعلی باید به نفع افزایش بهره‌وری، اشتغال و کاهش هزینه‌های فعالیت اقتصادی بازنگری جدی شود. در کل، مقایسه تقاضا و نیروی کار در سال‌های اخیر نشان می‌دهد، با وجود افزایش فرصت‌های شغلی، میزان فرصت‌های شغلی ایجادشده پاسخگوی نیازهای بازار کار نبوده و تقاضا برای نیروی کار، به میزان عرضه، رشد نکرده است. همچنین گزارش‌های داخلی و خارجی محیط کسب‌وکار در ایران نشان می‌دهند مجموعاً امنیت اقتصادی در کشور ما وضعیت نامطلوبی دارد. برای ارتقای ضریب امنیت اقتصادی لازم است:

قوانین و مقررات کاملاً شفاف و غیرقابل تفسیر تدوین شود، به گونه‌ای که همه افراد، از متن قانون و مقررات، برداشت روشن و یکسانی داشته باشند و تکلیف خود را بدانند.

از هرگونه تغییر ناگهانی و غیرقابل پیش‌بینی سیاست‌ها و مقررات (نظیر تغییر نرخ‌های تعرفه) اکیداً پرهیز شود.

اطلاعات اقتصادی هرچه شفاف‌تر شود و زمینه برای رواج شایعات وجود نداشته باشد.

با ریشه‌ها و مظاهر مفاسد اقتصادی (رانت‌خواری، اختلاس، رشوه‌خواری و سوءاستفاده از قدرت) به شکلی مؤثر و کارآمد و کامل مبارزه

شود و همه افراد در برابر قانون یکسان باشند. انضباط مالی دولت هرچه بیشتر برقرار شود، تعهدات معوق دولت به پیمانکاران در اسرع وقت پرداخت شود و اطمینان ایجاد شود که دولت و نهادهای دولتی به تعهدات خود در قراردادهایشان، دقیق و سرموعد، پایبند خواهند بود.

منابع

۱. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش رقابت‌پذیری ایران ۱۳۹۰.
۲. احمدیان، مریم، مروری بر تجربیات برخی کشورها در محیط کسب‌وکار، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات محیط کسب‌وکار، ۱۳۹۰.
۳. بانک مرکزی- الف، خلاصه تحولات اقتصادی کشور در سال ۱۳۸۸، مهرماه ۱۳۸۹.
۴. بانک مرکزی- ب، گزارش بهره‌وری اقتصاد ایران، فروردین‌ماه ۱۳۸۹.
۵. حسینی آشتیانی، حمیدرضا، خندان، عباس، تحلیل فضای کسب‌وکار ایران، روزنامه دنیای اقتصاد، بهمن‌ماه ۱۳۸۹.
۶. رالف و هوسمانز، فرهاد مهران و وی‌جی درما. امارگیری جمعیت فعال اقتصادی، بیکاری، اشتغال و اشتغال ناقص، سازمان بین‌المللی کار، ترجمه معاونت اشتغال وزارت کار، ۱۳۷۳.
۷. ژوهانسون، سیمون و لوپورتا، رافائل، «نقب زنی: چگونه سهام داران عمده اذاریابی شرکت‌ها سوءاستفاده می‌کنند؟»، ترجمه جعفر خیرخواهان و فرزانه بحرالعلومی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)، شماره مسلسل ۱۲۱۱۶، آذر ماه ۱۳۹۰.
۸. سیاح، سیدامیر، موسی شهبازی و زهرا نعیمی. پایش محیط کسب‌وکار ایران در تابستان ۱۳۹۱، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات محیط کسب‌وکار، شماره مسلسل ۱۲۷۸۳، بهمن‌ماه ۱۳۹۱.
۹. سیاح، سیدامیر، رصد و تحلیل محیط کسب‌وکار، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات محیط کسب‌وکار، ۱۳۹۰.
۱۰. ضرابی، اصغر و دیگران. چالش‌های صنعت حمل و نقل هوایی ایران، ۱۳۸۸.
۱۱. قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ۱۳۸۹.
۱۲. کیان‌پور، سعید، خلیلی‌خواه، امیر، اقتصاد بحران، انتشارات

- اندیشه یاران، چاپ اول، ۱۳۹۱.
۱۳. کیان‌پور، سعید، محیط کسب وکار در ایران بررسی موردی ریسک و آزادی اقتصادی، ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۹۰، ص ۱۱۰، ۱۳۹۱.
۱۴. گروه مطالعات محیط کسب‌وکار، مرکز پژوهش‌های مجلس، پاسخ تشکلهای اقتصادی سراسری به هفت سؤال درباره وضعیت واحدهای تولیدی، شماره مسلسل ۳۲۰۱۲۶۲۶، انتشار ۱۳۹۱/۸/۳.
۱۵. مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۱.
۱۶. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵.
۱۷. مرکز آمار ایران، طرح آمارگیری نیروی کار، ۱۳۸۴-۱۳۸۹.
۱۸. معاونت نظارت کاربردی رئیس‌جمهور، مستندات کلان برنامه پنجم (بازار کار)، دفتر برنامه‌ریزی اقتصادی، مهرماه ۱۳۸۸.
۱۹. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ماهنامه علمی تخصصی لجستیک و زنجیره تأمین، شماره ۱، ۱۳۹۱.
۲۰. مؤمنی و جهانیان. اقتراح، امنیت اقتصادی و چالش‌های اقتصاد ایران، مجله اقتصاد اسلامی، ۱۳۸۰.
۲۱. نهاوندیان، محمد، تأمین ارز تولیدکنندگان، دنیای اقتصاد و کمیسیون اقتصادی مجلس، همایش ملی توسعه صادرات غیرنفتی، ۱۳۹۱.

22. IMF Survey Online, "Growth Rebounds in MENA", Regional Economic Outlook October 2012.
23. OECD, "Economic Surveys", 2009.
24. Schwab. K (2011). the global competitiveness report 2011 – 2012. genera: world bank.
25. The International Bank for Recons Truction and Developmen World Band, doing business, 2005 – 2010, At: www.doing business. org.
26. www.doing busi ness.org, 2013.
27. The world economy, Iran's position in the index of business, the newspaper world of the economy, Issue 3169, 2016, (in Persian).